

**ग्रामीण भागात दहन व दफन
भूमीची व्यवस्था करण्यासंदर्भात
सर्वसमावेशक सूचना.**

**महाराष्ट्र शासन.
ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग,
शासन परिपत्रक क्र. ददभू २००८/प्र.क्र. १९०/पं.रा.६.
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२, दिनांक - १५ जुलै, २००८.**

वाचा :-

- (१) शासन पत्र, ग्राम विकास विभाग, क्र. व्हीपीएम-२६८५/सीआर-१९०३/२२, दिनांक २४ मे, १९८५.
- (२) शासन परिपत्रक, ग्राम विकास विभाग, क्रमांक-ददभू-१०८९/प्र.क्र. १०८४/२१-अ, दिनांक ९ ऑगस्ट १९८९.
- (३) शासन परिपत्रक, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग, क्र. ददभू २००१/प्र.क्र.३३/४७, दिनांक २० मार्च, २००१.
- (४) शासन परिपत्रक ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग, क्र.ददभू २००५/प्र.क्र.१०४०/पं.रा.६, दिनांक २ एप्रिल २००५.
- (५) शासन परिपत्रक ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग,क्र. ददभू२००६/प्र.क्र.१२९८/पं.रा.-६, दिनांक २८ फेब्रुवारी २००६.

शासन परिपत्रक

मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ च्या कलम ४५ नुसार पंचायतीचे प्रशासकीय अधिकार व कर्तव्ये विशद केली आहेत. सदर अधिनियमाला जोडलेल्या अनुसूची "एक" मधील "नॉट क्र. ३७" अन्वये ग्रामीण भागात दहन व दफन भूमीची तरतूद करणे, त्या सुस्थितीत राखणे व त्यांचे विनियमन करणे ही जबाबदारी ग्रामपंचायतीवर सोपविण्यात आली आहे. परंतु याबाबतीत असे दिसून आले आहे की, राज्यातील बहुसंख्य ग्रामपंचायतींची आर्थिक परिस्थिती समाधानकारक नसल्यामुळे ही जबाबदारी ग्रामपंचायती पार पाडू शकत नाहीत. या परिस्थितीत, ग्रामीण भागातील ज्या गावात दहन व दफन भूमीसाठी ग्रामपंचायतीच्या किंवा शासनाच्या मालकीची जमीन उपलब्ध नसेल अशा गावांच्या बाबतीत खाजगी जमीन संपादित करून देण्यासाठी होणा-या खर्चाची जबाबदारी शासनाने स्वीकारली आहे. त्यानुसार याबाबतीत सर्वसमावेशक आदेश ही शासनाने दिनांक ९ ऑगस्ट, १९८९ च्या परिपत्रकान्वये निर्गमित केले आहेत. त्यानुसार दहन व दफन भूमीसाठी आवश्यक तेवढी जमीन उपलब्ध करून देण्याची जबाबदारी संबंधित अधिनियमाच्या तरतुदीनुसार जिल्हाधिकारी यांच्यावर सोपविण्यांत आलेली

आहे व ज्या गावात दहन व दफन भूमीसाठी जमीन उपलब्ध नाही किंवा उपलब्ध जमीन अपुरी आहे अशा सर्व गावांना आवश्यक तेवढी जमीन दिनांक ३१ मार्च, १९९१ पर्यंत उपलब्ध करून देण्यांत यावी असे स्पष्ट आदेश वरील परिपत्रकान्वये देण्यांत आले होते. त्यासाठी २२३५-सामाजिक सुरक्षा व कल्याण या लेखाशिर्षाखाली तरतूद जिल्हाधिका-यांना शासनाकडून उपलब्ध करून देण्यांत येते. परंतु या लेखाशिर्षाखाली दहन व दफन भूमीसाठी करण्यांत आलेली तरतूद दहन व दफन भूमीसाठी आवश्यक असलेल्या जागेची मागणी आली नाही या कारणासाठी परत करण्यांत येते व त्याचे पुनर्विनियोजन करण्यांत येते ही वस्तुस्थिती आहे.

२. गेल्या पाच वर्षांत दहन व दफन भूमीसाठी करण्यात आलेली निधीची तरतूद व प्रत्यक्षात झालेला खर्च याची आकडेवारी विचारात घेता आवश्यक निधी दहन व दफन भूमीसाठी उपलब्ध असतानाही त्याचा योग्य वापर जिल्हाधिकारी व मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांच्याकडून करण्यांत आला नाही, असे शासनाच्या निदर्शनास आले आहे.

३. राज्यातील अनेक गावात दहन व दफन भूमीसाठी सार्वजनिक अथवा शासनाच्या मालकीच्या जागा उपलब्ध नाहीत. या संदर्भात लोकलेखा समितीसमोर मा. प्रधान सचिव (ग्राम विकास) यांची साक्ष घेण्यांत आली होती. त्या अनुषंगाने जिल्हाधिका-यांकडून पाठविण्यांत आलेली माहिती पाहता अजूनही राज्यात बहुतांशी गावांमध्ये दहन व दफन भूमीची सुविधा उपलब्ध नाही असे स्पष्ट झाले आहे. तसेच दहन व दफन भूमीकडे जाणा-या रस्त्यावर अनेक ठिकाणी अतिक्रमणे झाली आहेत, तर दहन व दफन भूमीवरील अतिक्रमणांची संख्या ही जास्त प्रमाणात आहे. सर्व गावांनी दिनांक ३१ मार्च, १९९१ पर्यंत आवश्यक असलेली जमीन दहन व दफन भूमीसाठी उपलब्ध करून देण्यांत यावी असे आदेश दिनांक ९ ऑगस्ट, १९८९ च्या परिपत्रकान्वये देण्यांत आले होते. असे असताना अजूनही बहुतांशी गावांमध्ये दहन व दफन भूमीची व्यवस्था नसणे ही खेदाची बाब आहे. जिल्हाधिका-यांनी पाठविलेल्या अहवालात ब-याच जिल्हा परिषदांकडून दहन व दफन भूमीसाठी जमीन उपलब्ध नसलेल्या गावांबाबतचा प्रस्ताव त्यांना प्राप्त झाला नसल्यामुळे तशी व्यवस्था करता आली नाही असे स्पष्ट केले आहे. दहन व दफन भूमी उपलब्ध असणे ही प्रत्येक गावाची नितांत गरज असते. तथापि त्यासाठी लागणा-या जमीनीचे संपादन करण्यासाठी केलेल्या तरतूदी पूर्णपणे खर्ची न पडणे ही चिंतनीय बाब आहे. याबाबत लोकलेखा समितीने सन २०००-०१ या वर्षाच्या अहवालात तीव्र नाराजी व्यक्त केली आहे. तसेच लोकलेखा समितीच्या दिनांक २८ जुन, २००४ च्या बैठकीतही या संदर्भात संबंधितांविरुद्ध कारवाई करावी असे आदेश दिलेले आहेत. त्यानंतर लोकलेखा समितीच्या दिनांक ११ ऑक्टोबर, २००५ च्या बैठकीतही दहन व दफन भूमीसाठी देण्यात आलेल्या निधीचे योग्य प्रकारे विनियोजन झाले नसल्याचे पुन्हा समितीने नमूद केले असून लोकप्रतिनिधी सातत्याने या कामासाठी निधी मिळावा म्हणून आग्रह धरतात. कर्तव्याचे वेळेवर पालन न झाल्यामुळे निधी अर्खचित राहिल्याबाबत स्पष्टीकरण देऊन यापुढे असे घडणार नाही, याबाबत योग्य ती कार्यवाही करून केलेल्या कार्यवाहीची माहिती लोकलेखा समितीला सादर करावी असेही मत व्यक्त केले आहे.

४. वरील वस्तुस्थिती विचारात घेऊन शासन खालील प्रमाणे आदेश देत आहे.

१) जिल्हा परिषदेच्या मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी पंचायत समितीनिहाय प्रत्येक गावाचा आढावा घेऊन संबंधित गावामध्ये दहन व दफन भूमीसाठी स्वतंत्र जमीन आहे किंवा कसे त्याची खातरजमा करून घेऊन आवश्यक त्या ठिकाणी दहन व दफन भूमीसाठी शासकीय जमीन उपलब्ध नसल्यास त्या ठिकाणी खाजगी मालकीची जमीन संपादन करण्याचा प्रस्ताव ग्रामपंचायतीतर्फे उपलब्ध करून घ्यावेत व ते जिल्हा नियोजन व विकास मंडळाच्या बैठकीत मांडून त्यास मंजूरी घेण्याच्या दृष्टीने कसोशिने प्रयत्न करावेत. या संदर्भातील प्रस्ताव जिल्हा नियोजन व विकास मंडळाच्या बैठकीपुढे सादर न केल्यास संबंधित मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांना जबाबदार धरण्यांत येईल. मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी या संदर्भात त्यांनी केलेल्या कार्यवाहीची माहिती शासनास तात्काळ कळविणे बंधनकारक राहील.

२) दहन व दफन भूमीसाठी जमीन संपादन करण्याचे प्रस्ताव जिल्हा नियोजन व विकास मंडळाकडे प्राप्त झाल्यावर जिल्हाधिकारी, जिल्हा नियोजन व विकास मंडळाच्या बैठकीत सदर प्रस्तावावर त्वरित निर्णय घेऊन आवश्यकता असल्यास खाजगी जमीन संपादन करण्याचे दृष्टीने त्वरेने कार्यवाही करतील.

३) जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी व जिल्हाधिकारी एकमेकांशी समन्वय साधून राज्यातील सर्व गावांत दहन व दफन भूमीसाठी व्यवस्था करून देण्यासाठी सर्व प्राथम्याने कार्यवाही करतील.

४) राज्यातील प्रकल्पामुळे अथवा धरणामुळे पुनर्वसन करावे लागले आहे अशा सर्व पुनर्वसित गावाचा आढावा घ्यावा व त्या पुनर्वसित गावांमध्ये अद्यापही स्मशानभूमीसाठी स्वतंत्र जागा उपलब्ध करून देण्यांत आलेली नाही, अशा गावांमध्ये स्मशानभूमीच्या सोयी तातडीने उपलब्ध करून देण्याची कार्यवाही मुख्य कार्यकारी अधिकारी व जिल्हाधिकारी करतील.

५) दहन व दफन भूमीसाठी सुयोग्य व निर्बाधरित्या वाटपास उपलब्ध असलेली शासकीय जमीन उपलब्ध करून द्यावी.

६) राज्यातील ब-याच गावांत दहन व दफन भूमीसाठी सार्वजनिक अथवा शासनाच्या मालकीची जागा उपलब्ध नाही ही बाब लक्षांत घेऊन सदर कल्याणकारी योजना परिणामकारकपणे राबविण्यासाठी जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी आणि जिल्हाधिकारी या दोघांनी योग्य प्रकारे समन्वय साधून दहन व दफन भूमीसाठी शासनाकडून वितरीत करण्यांत येणारे अनुदान पूर्णपणे खर्च होईल, हे पहावे. त्यात कोणत्याही परिस्थितीत बचत होणार नाही तसेच मंजूर अनुदानाचे पुनर्विनियोजन करण्याची वेळ येणार नाही याबाबत दक्षता घ्यावी.

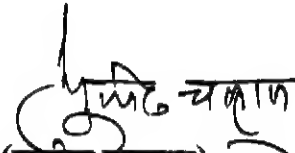
७) दहन व दफन भूमीकडे जाणा-या रस्त्यावर तसेच दहन व दफन भूमीवर झालेली अतिक्रमणे त्वरित काढून टाकण्याच्या संदर्भात मुख्य कार्यकारी अधिकारी व जिल्हाधिकारी यांनी

तात्काळ कार्यवाही करावी व यापुढे अशी अतिक्रमणे होणार नाहीत याबाबत दक्षता घ्यावी. यात दिरंगाई/कुचराई करणा-या संबंधित कर्मचारी / अधिकारी यांचेवर कडक कारवाई करावी. तसेच झालेली अतिक्रमणे काढण्याबाबत त्यांनी केलेली कार्यवाही व किती अतिक्रमणे काढण्यात आली आहेत याबाबतची माहिती मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद / जिल्हाधिकारी यांनी शासनास तात्काळ सादर करावी.

सदर परिपत्रक महसूल व वन विभागाच्या सहमतीने निर्गमित करण्यात येत आहे.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या संकेत स्थळावर (www.maharashtra.gov.in) उपलब्ध करण्यात आलेला असून त्याचा संगणक सांकेतांक क्रमांक २००८०७१५१७१३३७००१ असा आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने,

(सुनील चव्हाण)

विशेष कार्य अधिकारी, महाराष्ट्र शासन.

प्रति,

सर्व विभागीय आयुक्त,
सर्व जिल्हाधिकारी,
सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी,
प्रधान सचिव, महसूल व वन विभाग / वित्त विभाग / नियोजन विभाग /
आदिवासी विकास विभाग,
सचिव, ग्राम विकास यांचे स्वीय सहाय्यक,
ग्राम विकास विभागातील सर्व उप सचिव,
ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग, का.क्र. पं.रा.१, पं.रा.२, पं.रा.३, पं.रा.४,
वित्त-१, वित्त-७, वित्त-८, वित्त-९ व योजना-४.
निवड नस्ती, का.क्र. पं.रा. ६.